

dünya ve varlığa karşı nefret duygusu kuvvetli bir şekilde işlenmiştir. Cennet, cehennem, hatta mutasavvıfların özlediği *elest** meclisine dönüş ve Tanrı'nın varlığında yok olma (fenâ), böylece ebediyete ulaşmanın (bekâbillâh) zıddı olan "adem" kavramına methiye, İslâmî gelenek içinde oldukça yabancı bir düşüncenin tezahürüdür. Küçük yaşta ölen torunu için hece vezniyle yazdığı "Mersiye" ile "Şeyh Müştak'a Mektup" ve *Tebşıra*'sı da, yenilik getirmede kanaatlerine rağmen, devrinin yazarlarına yol gösterici olmuştur. Divanındaki bir şiirden (İÜ Ktp., TY, nr. 2597, vr. 161^b), meşhur Halvetî şeyhi Çerkeşî Mustafa Efendi'nin müridi olduğu anlaşılan Âkif Paşa'nın "Mersiye" dışındaki şiirleri divan şiiri tarzındadır.

Eserleri. *Münşeat-ı el-Hac Âkif Efen-di ve Dîvânçe* (İstanbul 1259; eserin İÜ Ktp., TY, nr. 2597'deki nüshası daha tam ve zengindir); *Tebşıra* (4. bs., İstanbul 1300); ölümünden sonra torunu Âkif Bey tarafından neşredilen ve çeşitli mektuplarını ihtiva eden *Eser-i Âkif Paşa* (İstanbul 1290) ile *Muharrerât-ı Husûsiyye-i Âkif Paşa* (nşr. Ebüzziyâ Tefvik, İstanbul 1301) dışında, Arapça'dan çeşitli ilâvelerle tercüme ettiği *Risâletü'l-firâsiyye ve's-siyâsiyye* (İÜ Ktp., TY, nr. 1223) adlı bir eseri daha vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Arthur Alric, *Un Diplomate Ottoman*, Paris 1892; Gibb, *HOP*, IV, 329; Ebüzziyâ Tefvik, *Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1329, s. 118-155; Abdurrahman Şeref, *Târih Musâhabeleri*, İstanbul 1339, s. 16-20; İsmail Habib [Sevük], *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1340, s. 88-100; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 69-77; Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, s. 271-315; Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı*, s. 60-67; a.mlf., "Âkif Paşa", *İA*, I, 242-246; Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*, İstanbul 1969, s. 6-14; Nihat Hayri Azamat, "Kuşadalı İbrahim Halvetî: Hayatı, Düşünceleri, Mektupları", *Osm.Ar.*, IV (1984), s. 330-331.

ABDULLAH UÇMAN

AKİK

(القيق)

Halk arasında makbul tutulan
bir süs taşı.

Akik Arapça'da "vadi, dere yatağı, ırmak" mânâlarında kullanılan bir kelimedir ve bu taşta da en fazla nehir yataklarında rastlanmasından dolayı akik denildiği ("ırmak taşı" gibi) anlaşılmaktadır. Nitekim akiğin Avrupa dillerindeki

karşılığı olan *agate* (agate, Achat) Sicilya'daki *Achates* nehir adından geldiği bilinmektedir (bk. Frisk, I, 199).

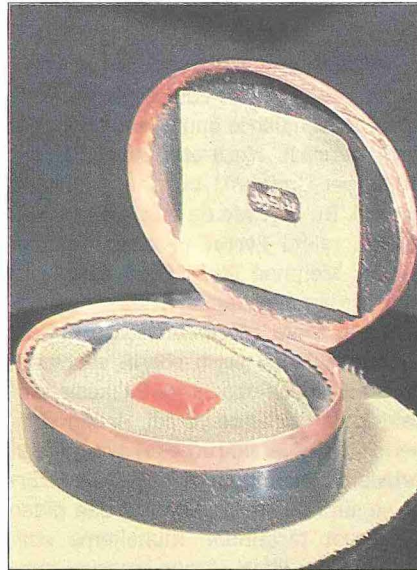
Akik beyazdan siyaha kadar bütün renklerde ve mat, kısmen şeffaf hallerde bulunan sert ve parlak bir yarı kıymetli (semiprecious) taş cinsidir. En yakın akrabası karnelian gibi bir kuarskaldon çeşidi olan akik, bazalt damarları arasında veya deniz sahillerinde, ırmak yataklarında ve çöllerde münferit kütleler, yumrular halinde bulunur. Kesildiğinde, dışını kaplayan koyu gri, yeşil-kahverengi kabuğunun altında, tek merkezli daireler şeklinde damarları bulunan parlak ve canlı renklerde bir taş olduğu ve bazı yumruların, ortalarındaki bir boşluk içinde su ihtiva ettiği görülür. Deniz ve nehir kıyılarında bulunanlar, yuvarlanma sebebiyle kabukları aşınmış olduğu için gerçek renklerini belli ederler. Akiğin nasıl meydana geldiği kesinlikle tesbit edilememiş olmakla beraber birbirinden farklı birkaç ayrı şekilde teşekkül ettiği bilinmektedir. Arizona çölünde al akiğe dönüşmüş bir ağaç fosili bulunmuş ve bitki dokusunun damar haline geldiği görülmüştür (bk. Shaffer-Zim, s. 131). Akik dünyanın pek çok yerinde çıkmakta ve en kaliteli örneklerine Yemen (akik-i Yemânî, Mocha stone), Almanya, Meksika, Brezilya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin çeşitli eyaletlerinde rastlanmaktadır. Sertlik derecesi 7 ve özgül ağırlığı

2.65 olup kırılması sedef eğrisi halinde (konkoidal). XIX. yüzyılın başlarından itibaren Almanya'nın Idar-Oberstein şehrindeki kıymetli taş işleme atölyelerinde, özellikle makbul tutulmayan mat beyaz ve kirli sarı akikler, ısı değişikliği altında kimyevî maddelerle muamele edilerek çeşitli renklere boyanabilmektedir.

Akik milât öncesi asırlardan beri Mezopotamya, Mısır, Yunan ve Roma gibi medeniyetlerde sevilerek kullanılmış, Tevrat'ta başrahibin göğüslüğü'nün (pektoral) üzerine kakılacak yakut ve zümrüt gibi kıymetli taşlar arasında çeşitli renkleriyle zikredilmiştir (Çıkış, 28/17, 18, 20). Akiğin tarih boyunca, kakmacılığın dışında en fazla yüzük kaşı ve mühür yapımında kullanıldığı görülmektedir. En güzel örnekleri Romalılar ve Rönesans sanatçıları tarafından meydana getirilen ve "cameo" adı verilen bir ziynet eşyası türü, yalnız akiğin halka damarlı cinsinden (onyx) yapılabilir. Cameo çalışmalarında taş oyulurken genellikle koyu renkli damarı fon olarak bırakılmakta, açık renkli damarından da figürler işlenerek iki renkli bir kabartma elde edilmektedir. Büyük akik parçalarından ise fincan, kadeh, kupa, mektup açacağı, şemsiye ve baston sapı gibi eşya yapılmaktadır.

Özellikle müslüman erkekler arasında en makbul yüzük kaşı al renkli Yemen akiğinden yapılanlardır. Bunun sebebi, taşın Arabistan'dan ve genellikle hacılar tarafından getirilmesi olduğu kadar, Hz. Peygamber'in üzerinde "Muhammedün resûlullah" yazan yüzüğünün de akik kaşlı olduğuna inanılmasıdır. Hz. Muhammed'in mektuplarında baskısı bulunan mühür, rivayete göre Hz. Peygamber'in yüzüğünün siyah akik kaşıdır ve bu yüzük, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den sonra kendisine intikal eden Hz. Osman tarafından kuyuya (Medine'de Bi'rîerîs) düşürülerek kaybedilmiş ve yerine yenisi yaptırılmıştır. Halen Topkapı Sarayı Hırka-i Saâdet Dairesi'nde sergilenen üzerinde "Muhammedün resûlullah" yazılı al akiğin Hz. Osman tarafından yaptırılan yüzüğün kaşı olduğu tahmin edilmektedir. Yine, Hz. Ali'nin de üzerinde üç satır halinde "mâşâallah, lâ kuvvete illâ billâh, estağfirullah" sözleri yazılı bir akik yüzüğünün olduğu bilinmektedir (bk. Müttakî el-Hindî, VI, 686). Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'e nisbet edilen, akiğin mübarek olduğuna ve akik yüzük kullanmanın fakirliği giderdiğine dair çeşitli rivayetler yer almakta

Hz. Muhammed'e izâfe edilen akik yüzük kaşı
(Topkapı Sarayı Müzesi)

ise de (a.e., VI, 663-664) bunların güvenilemeyecek ölçüde zayıf hatta mevzû* oldukları kabul edilmektedir (bk. Kastallâni, I, 334). Ünlü hadis mütehasssısı Ukaylî ise daha kesin bir ifadeyle, Hz. Peygamber'den bu konuda herhangi bir hadis rivayet edilmediğini bildirmektedir (eḡ-Ḍu'afa' ü'l-kebir, IV, 449).

Akik yüzüklerin kaşları genellikle yüksek bombeli ve oval veya yuvarlak olmakta ve daima gümüş halkaya raptedilen bu taşların oturtulduğu yuvanın tabanı oyularak akiğin parmağa temas etmesi sağlanmaktadır. Yüzüklerin, kaşın parmağa dokunacak biçimde yapılmasına, al akiğin vücuda doğrudan temas etmesi halinde akan kanı durdurduğu, asabiyeti teskin ettiği ve savaş alanında soğukkanlılık verdiği gibi bazı batıl inançlar gerekçe gösterilmektedir. Bu inançların ise taşın renginden, suyu kurumuş vadilerde bulunmasından ve özellikle taşıdığı adın kökünü teşkil eden akkîn (عق) "kesmek" anlamını taşımasından kaynaklandığı tahmin edilebilir. Yüzüklerde kafes tabanını oymanın gerçek sebebi gümüşten tasarruf olsa gerektir ve nitekim gümüş yüzüklerin bir miskalden (4.722 gr.) daha ağır olmaması hususunda zayıf da olsa bir hadis mevcuttur (Ebû Dâvûd, "Hâtem", 4; Tirmizî, "Libâs", 43). Üzerine bazı tılsımlı işaretler ve dualar kazınarak boyuna asılan hamailer de tercihen al akikten yapılmakta ve yine vücuda temas edecek şekilde çıplak ten üzerine takılmaktadır.

Halk arasında al akiğin makbul tutulmasına karşılık, İslâmî rüya tabircilerine göre rüyada ak akik görmek al akik görmekten daha hayırlıdır ve akik fakirliğin gideceğine, işlerin düzene gireceğine işaret eder (Nablûsî, s. 86). Akik, tesbih yapımında da haddeli ve yontma (fasetalı) olmak üzere iki ayrı biçimde kullanılmıştır (bk. TESBİH). Haddelilerin, taşın rengine ve imâmesinin uzunluğuna göre kıymetli tesbihler arasında yer almasına karşılık yontmaların fazla bir değeri yoktur. Çünkü taneler haddeden geçmedikleri için aynı ölçüde olmamakta ve köşeleri birbirine sürtünme sebebiyle aşındıklarından dolayı da zamanla donuk bir görünüm almaktadır. Akik İslâmî güzel sanatlarda mühre ve zermühre olarak da kullanılmaktadır (bk. TEZHİP).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "ak" md.; Tâcü'l-ʿarûs, "ak" md.; Frisk, GEW, I, 199; Ebû Dâvûd, "Hâtem", 4; Tirmizî, "Libâs", 43; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 113; Ukaylî, eḡ-Ḍu'afa' ü'l-kebir (nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî), Beyrut 1404/1984, IV, 449; Kastallâni, el-Mevâhibü'l-ledünniyye, Beyrut, ts., I, 334; Müttakî el-Hindî, Kenzû'l-ummâl (nşr. Bekrî Hayyânî — Safvetü's-Sekâ), Beyrut 1405/1985, VI, 663-664, 686; Nablûsî, Ta'îrü'l-enâm ft ta'birü'l-menâm: İslâmî Rüya Tabirleri Ansiklopedisi (trc. A. Bayram — M. S. Çöğenli), İstanbul 1980, s. 86; Tahsin Öz, Hırka-i Saadet Dairesi ve Emanat-ı Mukaddese, İstanbul 1953, s. 28; İslam Yaşar — Nebil Fazıl Alsan, Mukaddes Emanetler, İstanbul 1985, s. 51; L. Quick, Book of Agates, Philadelphia 1963; P. Shaffer — H. Zim, Rocce e Minerali, Milano 1970, s. 80-81, 117, 131; J. Hell, "Akik", İA, I, 247; C. B. Slawson, "Agate", EAm, I, 330-331; W. A. Wooster — C. S. Hurlbut, "Agate", EBR, I, 321.

dine'nin ileri gelenlerinden birçoğu da buraya gezmeye gelmekteydiler. Tatlı suları olan, büyük ve küçük olarak ikiye ayrılan Akik hakkında birçok şiir de söylenmiştir. 1980'de 4000 civarında olan nüfusu, yaz aylarında daha da artmaktadır.

H. Peygamber zamanında Medine'den Mekke'ye giden yolun ilk merhalesi, Akik üzerinden Zühuleyfe'ye uzanıyordu. Bazı hadislerde, Cebrail'in Hz. Peygamber'e burada geldiği ve bu sebeple buranın "mübârek bir vadi" olduğu zikredilmektedir. Medineliler'in mîkât*ı da yine bu vadideki Zühuleyfe'dedir. Vadinin Müzeyne topraklarında yer alan kısmı Hz. Peygamber tarafından Bilâl b. Hâris'e mukâtaa* olarak verilmiş, ancak Hz. Ömer'in hilâfeti zamanında, yeteri kadar imar edilmediği gerekçesiyle bir kısmı alınarak fakir müslümanlara dağıtılmıştır.

Medine'deki Akik vadisinden ayrı olarak Tâif'te, Orta Arabistan'da, Irak'ta ve Sudan'ın Kızıldeniz kıyılarında da aynı adı taşıyan başka vadiler vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, Mu'cemü'l-büldân, IV, 139; İbn Hacer, el-İşâbe, II, 33, 46, 48; Aynî, ʿUmdetü'l-kâfir, Kahire 1392/1972, V, 416-419; Kâtip Çelebi, Cihannümâ, İstanbul 1145, s. 520; Mir'âtü'l-Haremeyn, II, 1124-1127; Hamed el-Câsir, Fî Serâti Gâmid ve Zehrân, Riyad 1397/1977, s. 68; Ali b. Sâlih es-Sülûk ez-Zehrânî, el-Mu'cemü'l-coğrafi li'l-bilâdi'l-ʿArabiyyeti's-Su'ûdiyye: Bilâdü Gâmid ve Zehrân, Riyad 1401/1981, s. 168-169; H. Lammens, "Akik", İA, I, 247; G. Rentz, "al-ʿAkik", EI² (İng.), 336-337.

İDRİS BOSTAN

İki boyama akik dilimi

SARGON ERDEM

AKİK

(العقيق)

Medine'nin güneybatısında bulunan bir vadi.

Hurmalıklar ve pınarlarıyla meşhur olan Akik, Harretü'lvebre ile Medine'den ayrılır ve Kuzeyde Vâdihamed ile birleşir. Şiddetli yağmurlardan sonra çevredeki yamaçlardan toplanan sularla geniş bir çay görünümüne bürünen Akik vadisinde diğer zamanlarda yeterli su bulunmamaktadır. Hz. Ömer devrinde görülen vadiye yağmur sonrası toplanan seli seyretme âdeti, günümüzde de devam etmektedir. Akik'te sahâbeden Sa'd b. Ebû Vakkâs, Saîd b. Âs ve Saîd b. Zeyd'in yazlık evleri bulunduğu gibi, Me-

AKİKA

(العقيقة)

Çocuğun doğumunun ilk günlerinde bir şükran ifadesi olarak kesilen kurban.

Yeni doğan çocuğun başındaki saç Arapça'da akîka denir. Akîka kurbanı kesildiği gün çocuğun saçı traş edildiği için kurbanı da akîka adı verilmiştir. İslâm öncesi dönemde Araplar arasında akîka kurbanı kesmek âdeti. İslamiyet bu âdeti meşrûlaştırmış, fakat çocuğun başına kan sürülmesini menetmiştir (bk. Ebû Dâvûd, "Edâhi", 20). Bununla ilgili hadislerle dayanan âlimlerin çoğuna göre akîka kanını çocuğun başına sürmek mekruhtur. Hz. Peygamber, Câhiliye devrinde yalnız erkek çocukları için kesilen